

КУЛЬТУРОЛОГІЧНИЙ ЗМІСТ КУРСУ ІСТОРІЇ УКРАЇНИ У 7-8 КЛАСАХ.

У статті розкрито проблему реалізації культурологічного змісту та методичного забезпечення вивчення тем культури на уроках історії України. У ході дослідження визначено теоретико-методичні засади реалізації культурологічної складової у процесі навчання історії в контексті особистісно орієнтованого та компетентнісного навчання.

Ключові слова: історія України, культурологічний складник, особистісно орієнтоване навчання, компетентнісне навчання.

Мацейків Т.И. Культурологического содержания курса истории Украины в 7-8 классах.

Статья посвящена проблеме культурологического содержания и методического обеспечения изучения тем культуры на уроках истории Украины. В ходе исследования определены теоретико-методические основы реализации культурологической составляющей в процессе обучения истории в контексте личностно ориентированного и компетентностного подходов к обучению.

Ключевые слова: история Украины, культурологическая составляющая, компетентное обучение.

Matseikiv T.I. The cultural content in the course of the history of Ukraine in 7-8 grades.

The thesis deals with the problem of cultural contents and methods of teaching of cultural topics at History of Ukraine lessons. The study identified the theoretical and methodological foundations of cultural component in process of teaching practice in the context of individual-oriented and competent approach to learning; disclosed educational potential of cultural content of the school year history of Ukraine in 7-8 grades.

Key words: history of Ukraine; cultural content; individual- oriented learning; competent learning.

Нинішній світ переживає період перевороту, який несе нові життєві цінності, зміни цивілізаційного розвитку на основі гуманістичної парадигми. Сучасна шкільна історична освіта стає тією складовою соціогуманітарної життєдіяльності, яка сприяє встановленню духовно-зрілої, творчої особистості, спроможної відповідати за долю країни.

Саме гуманізація та гуманітаризація школи є основними чинниками процесу реформування освіти, кінцевою метою всіх перетворень стає духовний розвиток особистості.

Згідно з пріоритетами загальнолюдських цінностей, значущістю особистості в культурно-духовному й соціально-політичному розвитку суспільства цінність людини визначається її культурою. Ось чому найважливішою функцією школи сьогодні є культуротворча функція, яка полягає в розвитку особистісного світу дитини шляхом її зростання від індивідуального до духовно-практичного досвіду людства, у вихованні людини культури, здатної до самовизначення і продуктивної творчої діяльності щодо створення культурного середовища. До шкільного розкладу вводяться нові навчальні дисципліни, роль яких полягає у тому, щоб збагатити загальнокультурний світогляд учнів, зорієнтувати їх на самостійне вирішення моральних, естетичних і світоглядних проблем.

В історичному аспекті питаннями культурологічної складової займалися видатні українські історики-освітяни Д. Антонович, Г. Ващенко, І. Крип'якевич, М. Грушевський, Григор'єв-Наш, Н. Полонська-Василенко, І. Огієнко.

Важливими для нас є праці з методики навчання історії останнього часу, що досліджують методологію процесу навчання історії, питання змісту та організації історичної освіти: К. Баханов, А. Булда, В. Власов, Я. Камбалова, Т. Ладиченко, Ю. Малієнко, О. Пометун, О. Удод, Г. Фрейман та інші.

У даній статті ми маємо на меті висвітлити особливості культурологічної освіти учнів загальноосвітньої школи зокрема на уроках історії України у 7-8 класах.

Історична освіта як універсальний у своїй синтетичності і невичерпності засіб засвоєння новим поколінням соціального і культурного досвіду, формування основних гуманістичних цінностей: права людини, демократія, рівноправність і діалог культур, толерантність, патріотизм концентрує в собі світоглядні і ціннісні установки, основні педагогічні ідеї, які суспільство намагається утвердити в системі освіти. Висновки провідних педагогів, істориків та культурологів збігаються в тому, що історія вигідно

відрізняється від інших дисциплін в тому, що здійснює культивування суспільних цінностей шляхом глибокого і повнокровного залучення підлітків та молоді через спадок національної культури до світового культурного досвіду. Адже увесь гуманістичний зміст культурної спадщини може бути розкритий і зрозумілий лише в історичному контексті.

Державний Стандарт *базової і повної загальної середньої освіти* визначає основні вектори історичної освіти, з-поміж яких важливе місце належить ознайомленню учнів з духовними і культурними надбаннями та цінностями, історико-культурними традиціями українського народу і цивілізації в цілому [1]

Саме поняття культура має свою історію. Культура є суспільним явищем, яке виражає досягнутий на даному історичному етапі розвитку суспільства рівень технічного і технологічного прогресу, виробничого досвіду та навичок людей до праці, освіти, науки, мистецтва. У зв'язку з цим філософи і соціологи відносять до культури досягнутий суспільством рівень розвитку освіти, науки, мистецтва та ін. Отже, між культурою і освітою існує тісний взаємозв'язок. Підтвердження такого погляду ми знаходимо у працях відомих філософів, соціологів, педагогів, культурологів, зокрема у працях В.Александровича, В. Боканя, М.Боянівської, Я. Верменич, Г.Гриценеко, Я.Ісаєвича. В своїх дослідженнях вони ствержують, що особливість національної культури – це її дивна розмаїтість, самотність і неповторність; свій оригінальний шлях до загальнолюдських цінностей.

Національна культура об'єднує національне життя, в одне ціле і забезпечує подальший національно-культурний прогрес, її своєрідність, виявляються в духовній сфері, перш за все в мові, літературі, музиці, живописі, філософії, традиціях, релігії. Національна культура українського народу розвивалася не ізольовано від культур інших народів, а перебувала в контексті світового культурного процесу. Українці віками творили власну самотню культуру, успадковуючи культурні цінності своїх предків, переймаючи і творчо осмислюючи надбання інших народів. Цим самим вони

розвивали не лише національну культуру, але й зробили вагомий внесок у скарбницю світової.

Звертаючись до означення сутності національної культури український вчений В. Шинкарук зазначав, що це „і мова, і історичні способи людської діяльності та засоби цієї діяльності, і міфологія та релігія, і мораль та право, наука та філософія, і, безперечно, найрізноманітніші форми мистецтва” [2,15].

Одним з найважливіших напрямків сучасної освіти є її культурологізація, тобто введення елементів систематизованого культурологічного знання в усі сегменти як загальної, так і спеціальної освіти [3] Під культурологічною освітою в загальноосвітній школі розуміють освіту учнів засобами культури, створення цілісної картини розвитку культурно-історичних епох у свідомості учнів, становлення як суб'єктів культури. Культура виступає соціогенетичним кодом, який забезпечує єдність людського суспільства та соціалізацію людини. Вона виступає головним цементуючим чинником, який зміцнює і об'єднує людей у суспільство, створюючи собою складний, багатопверховий і глибоко структурований соціокультурний комплекс.

Сучасна методика навчання історії України в школах, вирізняється тим, що в новітніх педагогічних дослідженнях використовують різні підходи щодо розбудови системи шкільної історичної освіти. Серед цих підходів важливе місце займає і культурологічний підхід, який дозволяє розглядати освіту як одну із основних складових культури і цивілізації [4, 19].

Культурологічний підхід до навчання історії означає, насамперед, необхідність вміти представити культуру як основний зміст суспільно-історичного процесу; як засіб, який би забезпечив наступність соціально-історичного досвіду, акумулюючи досягнення людини й дозволяючи на цій основі вдосконалюватися людству. Відповідно до полікультурного аспекту, він презентує розгляд історичного процесу як процесу багатоваріантних,

непередбачуваних змін, пов'язаних з тим, що люди по-різному реалізують свій творчий потенціал під впливом сукупності обставин [5].

Як ми вже зазначали, під культурологічною освітою в школі прийнято розуміти освіту учнів засобами культури. Провідний принцип культурологічної освіти – принцип *культуровідповідності*. «Культурологічна революція», що вибухнула в 70-90-і роки ХХ сторіччя порушила питання про заміну традиційної моделі школи на іншу - таку, яка відповідає принципу культуровідповідності. З усією очевидністю виникла необхідність побудови так званої культурної моделі школи[6].

Принцип культуровідповідності навчання, виховання і освіти у європейській педагогіці запропонував та обґрунтував Ф.Дістерверг, який вважав, що людину «необхідно формувати до вимог сучасної і передової культури й науки, зокрема прогресивної культури і науки її вітчизни» [7]. Його думку розвинув український філософ П.Юркевич, вважаючи означений принцип головною вимогою «виховувати дитину у відповідності до місця і часу її народження, культури країни, потреб свого народу», оскільки «культура і освіта є другою природою людини, певним духом родини, народу» в умовах формування відкритого суспільства культури» [8].

Сучасні українські та зарубіжні дослідники визначають цей принцип як органічну єдність громадянського виховання з історією та культурою свого народу, його мовою, народними традиціями та звичаями, які забезпечать духовну єдність, наступність і спадкоємність поколінь. Окрім того, вони спираються на інтер- та полікультурність, яка передбачає інтегрованість української національної культури в контекст загальнодержавних, європейських і світових цінностей у загальнолюдську культуру [4,30], «відповідність даних процесів вимогам середовища і часу», а також здобуткам національної і загальнолюдської культури, співвіднесеність освіти з культурою як безліччю соціальних просторів, його включеність у різноманітні поточні культурні процеси [9,132], відповідно до вищезазначеного, дитина - «всебічно розвинена особистість, гармонійно

розвинена особистість мислиться як мета, як запланований результат освіти. Людина – макрокосмос, який мусить вмістити в себе всю наявну культуру.

Принцип культуровідповідності реалізується як принцип єдності культурно-освітнього середовища, згідно з яким процес культурологічного навчання і виховання – справа не лише вузу, школи, але й інших формальних і неформальних організацій, груп, колективів, нарешті – сім'ї, родини. На необхідність реалізації даного принципу вказував ще Л.С.Виготський, зазначаючи: «Виховувати – значить організувати життя; у духовному житті духовно виховуються й діти» [10].

Отже, принцип культуровідповідності у змісті курсів історія України у 7-8 класах – єдність інформаційно-культурних, краєзнавчих понять про розвиток української культури 1X-XVIII ст., аксіологічних та виховних чинників, які створюють сприятливі умови для духовного розвитку дитини.

Відповідно, культурна модель школи є така форма організації всієї шкільного життя, в якій знаходить вираз і реалізацію сукупність ідей, норм і цінностей, вироблених і прийнятих шкільним спільнотою, завдяки якому кожна дитина отримує гарантовані умови свого вільного розвитку, а також сукупність особливостей побудови шкільного співтовариства, які складаються лише на основі вільно саморозвиваються суб'єктів освітнього процесу[9,152].

Разом з тим взаємодія освіти і культури вочевидь недостатня. Р. Позінкевич вважає, що розбіжності між сучасною культурою та системою освіти полягає в тому, що методику навчання не розраховано на інтелектуально-особистісні потреби [11,65]. У цьому напрямку ж здійснюються наукові пошуки Т. Андрущенко, яка вважає, що українська культурна традиція повинна бути основою формування світоглядних орієнтацій молоді [12,10]. Зокрема, у своєму дослідженні дослідниця відповіла на питання: яке місце і роль займає українська культурна традиція в

духовному житті українського суспільства та чим обумовлено її значення у формуванні ціннісних орієнтацій молоді.

Значний рівень узагальнення щодо впливу культурології на виховний процес знаходимо у праці К. Балтремус. Дослідниця дійшла висновку, що гуманізація виховного процесу найбільш ефективно здійснюється тоді, коли відбувається розвиток творчих здібностей та громадянських якостей особистості; створений комфортний морально-психологічний клімат, атмосфера взаємодовіри, взаємоповаги та взаємовідповідальності; соціокультурне середовище, яке стимулює до самопізнання і самовдосконалення; враховуються індивідуальні особливості учнів, відбувається демократизація управління школою; олюднення усього змісту навчально-виховної діяльності, всіх видів і форм взаєностосунків між всіма учасниками навчально-виховного процесу [13, 12 - 16].

Окрім того, вітчизняними вченими висвітлювалися наступні проблеми методики шкільної освіти та навчання учнів, які безпосередньо стосуються нашої теми: духовність та духовно-практичне освоєння світу школярів засобами музичного мистецтва; становлення діалогічності в контексті духовного розвитку особистості; вияву творчих особливостей школярів та їхня типологізація; впровадження морально-етичних ідеалів; формування духовності особистості засобами мистецтва слова; застосування фольклору для виховання учнів.

Т.Мацейків звужує поняття сприйняття культурологічних тем школярами, стверджуючи, що у роботі з учнями основну увагу треба приділяти накопиченню та збагаченню емоційно-чуттєвого, сенсорного досвіду дитини, використовуючи при цьому яскраво виражені за емоційністю творів різних видів мистецтва – музики, образотворчого мистецтва, хореографії, які сприяють естетичному орієнтуванню у світі мистецтва [14].

Отже, окрім всього культурологія – це наука, що орієнтується на етику соціального й гуманітарного знання про людину й суспільство, вивчає культуру як цілісність, як специфічну функцію й модель людського буття.

Вченими-культурологами було запропоновано цілий ряд концепцій культурології як науки, усе розмаїття яких можна умовно систематизувати за наступними напрямками: тлумачення культурології як спадкоємниці теорії культури; тлумачення культурології як «узагальненої» історії культури; як теорії і історії культури; тлумачення культурології як міждисциплінарної галузі; як метазнання, що включає в себе сукупність наук про культуру; як філософії культури; знання, що включає в себе сукупність наук про культуру; концепція культурології як ряду модальностей пізнання культури. Про це йдеться в узагальнюючих працях та підручниках з проблем культурології.

Вплив культурологічних уроків на такий важливий аспект сучасної освіти, як формування національної самосвідомості учнів на уроках історії України, в т. ч. і у 8-му класі представлено у роботах П.Горохівського: [15, 4]. На думку дослідника, формування національної самосвідомості школярів необхідно здійснювати і через вивчення історії розвитку української культури.

На наш погляд, зміст освіти має носити культууроутворюючий характер і бути спрямований на залучення учня до культури. Більше того, школяра слід розглядати у якості суб'єкта культури, що є не тільки її споживачем, але і носієм, творцем культурних цінностей. У нинішніх умовах необхідне подальше формування саме культурологічного підходу до проблеми розвитку системи освіти. Тільки така позиція може сприяти гуманізації освітньо–виховного процесу та бути засобом її досягнення.

Культурологічний потенціал змісту історичної освіти розкривається через розроблену нами систему навчання на уроків культурологічного змісту - далі УКЗ. Уроки культурологічного змісту – це уроки, де вивчаються теми вітчизняної та світової культури в курсі шкільної історії, в основу яких покладено культурно-історичний підхід. УКЗ якнайкраще відповідають пріоритетам сучасної шкільної методики у відкритих суспільствах керуючись

етноцентричним баченням історії через засади поліетнічності, мультикультурності та поліконфесійності.

Отже, головною метою культурологічної освіти в загальноосвітній школі є розвиток особистісно-ціннісного ставлення до культури та навколишнього світу, здатності до сприймання, розуміння і творення художніх образів, потреб в художньо-творчій самореалізації і духовному самовдосконаленні.

Культурологічний зміст в курсі історії України у 7-8 класах ми визначаємо як систему відомостей про культурно-мистецькі надбання українського народу, закономірності розвитку історико-культурного процесу в українських землях Х-ХУШст., сукупність способів навчально-пізнавальної діяльності й ціннісних орієнтацій, оволодіння якими забезпечує формування компетентностей та всебічний розвиток учнів. Тому в шкільному курсі історії України культурологічний зміст можна розглядати у двох аспектах

- 1) Загальному : поняття культура включає такі складові, як: політичну, правничу, економічну, мілітарну, культуру повсякденності, екологічну, валеологічну та ін. У такому аспекті культурологічний зміст присутній у кожному розділі та темі навчального курсу історії України у 7-8 класах.
- 2) локальному: власне культурологічні теми на уроках історії.

Предметом уроків культурологічного змісту є вивчення загальних закономірностей історико-культурного процесу, а також виявлення і дослідження закономірностей розвитку культури певного періоду, і особливостей її існування в цих історичних умовах.

Важливою теоретичною складовою формування культурологічного змісту за Е.Поповим є урахування характеристик сучасного етапу розвитку світової педагогічної думки, що полягають у :

- сприйнятті освіти як культурного процесу. Сутність якого виявляється у гуманістичних і творчих способах взаємодії його учасників;

- зміні уявлень про особистість, котра крім соціальних якостей наділена різноманітними суб'єктивними властивостями, що характеризують її автономію. Незалежність, здатність до вибору, рефлексії, саморегуляції, які змінюють її роль в педагогічному процесі. Вона стає його системоутворюючим чинником;
- перегляді ставлення до учня як об'єкта педагогічного впливу;
- створення умов для розвитку та удосконалення учнем суб'єктивно-особистісних здібностей;
- уведення до педагогіки й методики навчання різних дисциплін новітніх досягнень психології, згідно разом з інтеріоризацією, що розглядалась як основний механізм особистісного розвитку. важливого значення набувають персоналізація, самоідентифікація, самореалізація та інші внутрішні механізми розумового розвитку.

Таким чином, провідна роль в залученні молодшої людини до культури як і раніше належить школі. Впровадження в практику утворення ідей гуманізації й гуманітаризації процесу виховання і навчання розширило сферу педагогічного впливу на освоєння культурних цінностей. Отже, головною метою культурологічної освіти в загальноосвітній школі є розвиток особистісно- ціннісного ставлення до культури та навколишнього світу, здатності до сприйняття, розуміння і творення художніх образів, потреб в художньо- творчій самореалізації та духовному самовдосконаленні.

Література.

1. Стандарт. Постанова Кабінету Міністрів України від 27 серпня 2010р. №776. "Про внесення зміни до Державного стандарту базової і повної загальної освіти, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 14 січня 2004 р. № 24. /Офіційний вісник України, 2010, №65, ст. 2289.
- 2.Шинкарук В. І. Поняття культури. Філософські аспекти /В.І.Шинкарук//Феномен української культури: методологічні засади осмислення. – К.: Наукова думка,1996. – С. 15.
- 3.Культура України: зб. наук. праць. Вип. 26 / Харк. держ. акад. культури / відп. ред. В. М. Шейко. – Х.: ХДАК, 2009. – 303 с.

4. Пометун О. Методика навчання історії в школі /О.Пометун,Г.Фрейман.- К.:Генеза,2005.-328с.
5. Глумачний словник суспільствознавчих термінів /М.Є.Яценко.-1999.
6. Янушевский В.Н. «Школа народной культуры» как форма реализации культурологического образования [Электронный ресурс]. – Режим доступа http://www.pedagogika-cultura.narod.ru/private/Articles/N_7/Yanushevs.htm
7. Дістерверг Ф. О природосообразности и культуросообразности в обучении // Избр. пед. соч. М., 1956.
8. Юркевич П.Д. З науки про людський дух // Юркевич П.Д. Вибране. – К.: Абрисч, 1993. – С.115–221.
9. Крылова Н.Б. Введение в круг культурологических проблем образования // Новые ценности образования. Вып. 4. – М.: Инноватор, 1996. С. 132 – 152.
10. Виготський Л. С. Педагогічна психологія. - М.: Педагогіка - Прес, 1996. - 536 с.
11. Позінкевич Р. О. Освіта в системі культури. – Луцьк: Волинський держ. у-т ім. Л. Українки, 2000. – С. 348.
12. Андрущенко Т. І. Українська культурна традиція та її роль у формуванні світоглядних орієнтацій сучасної молоді (соціально-філософський аналіз). Автореф... канд. філософ. наук. – Дніпропетровськ: ДНУ, 1998. – С.24.
13. Балтремус К.А. Критерії та рівні гуманізації навчально-виховного процесу загальноосвітньої школи // Наукові записки. Серія: педагогіка. – Тернопіль.: ТДПУ ім.В. Гнатюка, 2002. – №4. – С. 12 – 16.
14. Мацейків Т.І. Етнокультурна спрямованість змісту шкільної освіти.– Чернівці, вип.78.–2003.– С. 32.
15. Горохівський П. І. Формування національної самосвідомості учнів 7-9 класів на уроках історії. Автореферат... канд. пед. Наук. – К.:НПУ ім. М. Драгоманова, 2005. 24 с.